

К.А. МАКСИМОВА, аспірант, ІПРЕЕД НАН України, Одеса

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС

В статті розглядаються питання інтеграції України до ЄС з точки зору збереження біологічного різноманіття, як однієї з найбільш актуальних комплексних проблем, що визначають екологічну ситуацію в XXI ст. Автором визначені пріоритетні напрямки вдосконалення вітчизняного екологічного регулювання природокористування.

In this article are viewed the problems of Ukraine's integration to the EU from the point of view of preservation of biodiversity, as one of the most actual and complex problem, that determines ecological situation in the XXI century. The author determines the most optimal way to improve national ecological regulation of the exploitation of nature.

Ключові слова: євроінтеграція, біосфера, біологічне різноманіття, екологізація, еколого-економічне управління, раціональне природокористування.

Вступ. Сьогодні успішний розвиток держави залежить від комплексу економічних, соціальних і політичних чинників. Невід'ємним складовим цього комплексу на сучасному етапі є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, створення безпечних умов життєдіяльності людини. Природні ресурси та їх стан, відображаючи потенціал промислово-економічного розвитку суспільства, впливають на формування виробничої інфраструктури держави. Україна має достатньо ресурсів для того, щоб її господарство розвивалося стабільно, але останнім часом в цій сфері накопичилось чимало негативного.

До причин, що зумовлювали загострення ресурсно-екологічних проблем у недалекому минулому, нині додалися ще більш серйозні і небезпечніші. По-перше, це всеохоплююча і надто затягнута соціально-економічна криза та ігнорування ресурсно-екологічних імперативів з боку практично всіх товаровиробників. По-друге, зростаюча техніко-технологічна й організаційна відсталість суспільного виробництва і нерозвиненість екологічної інфраструктури в державі. Оскільки за роки формування нашої економіки практично нічого не зроблено для заміни та оновлення функціонуючих основних фондів, у тому числі й природоохоронного призначення. По-третє, малоефективний економічний механізм раціоналізації природокористування та реалізації екологічних заходів. По-четверте, відсутність прогресивного і досить повного законодавчо-правового поля регулювання й управління ресурсно-екологічною безпекою на національному та регіональному рівнях

[1].

Постановка завдання. Посилення системної соціально-економічної кризи в Україні подальше погіршення природно-екологічної ситуації та життєвих умов не в останню чергу є наслідком політичних й економічних прорахунків, що особливо негативно відбивається на природі за радикальної зміни соціально-економічного устрою в державі. Така ситуація є закономірною, оскільки ринкові перетворення, реструктуризація економіки, бажання переважної більшості «новонароджених» товаровиробників і бізнесменів одержувати високий прибуток приводять до серйозних екологічних втрат. Усе це та подальше загострення ресурсно-екологічної ситуації в країні просто не може не підірвати її національну безпеку. 1

Усвідомлення світовою громадськістю небезпеки подальшої втрати біорізноманіття проявилось в схваленні Конференцією ООН із довкілля та розвитку (Ріо – де – Жанейро, червень 1992 р.) Конвенції про біорізноманіття (КБР), яка набула чинності в грудні 1993 року.

Цілями Конвенції є збереження біорізноманіття, невиснажливе використання його компонентів і спільне одержання на справедливій і рівній основі вигод, пов'язаних із використанням генетичних ресурсів, у тому числі шляхом надання необхідного доступу до них та незалежної передачі відповідних технологій з урахуванням усіх прав на такі ресурси, а також через належне фінансування.

Методологія. Біорізноманіття України є її національним багатством, його збереження та невиснажливе використання розглядається як один із пріоритетів у сфері природокористування, екологічної безпеки та охорони природи, невід'ємна умова збалансованого економічного та соціального розвитку держави.

Базовими елементами системи економічного регулювання природокористування та природоохоронної діяльності є збори/платежі за спеціальне використання природних ресурсів (мінеральних, водних, земельних, лісових, біологічних), збори за забруднення навколишнього природного середовища (НПС), податкові важелі, штрафні санкції за порушення екологічного законодавства. Важливими функціональними складовими залишаються системи державного бюджетного та позабюджетного фінансування природоохоронних заходів.

Реалії вітчизняного екологічного управління свідчать, що економічні інструменти переважно виконують роль фіскальних платежів, а функціонування еколого-економічних регуляторів стає засобом

нагромадження фінансових ресурсів у владних структурах. Оцінка ефективності використання еколого-економічних інструментів і функціонування системи економічного регулювання природоохоронної діяльності визначається переважно рівнем зростання обсягів екологічних зборів/платежів і надходжень від них до бюджетів усіх рівнів.

Чинним екологічним законодавством встановлено безпосередній зв'язок між виконанням природоохоронних заходів і джерелами їх фінансування. Платежі за використання природних ресурсів мають спрямовуватися на фінансування робіт із відновлення та збереження природних ресурсів. Механізм використання цих платежів за цільовим призначенням затверджено ще у 1997 році, але майже не діє. Інший вид платежів – за забруднення НПС – має спрямовуватися на скорочення утворення та запобігання викидам/скидам у довкілля.

Так, принцип «забруднювач платить» в Україні запроваджено у 1999 р. Утім, забруднювачі лише частково покривають втрати, що виникли внаслідок забруднення або неефективного використання ресурсів, компенсуючи видатки на переробку відходів або знешкодження шкідливих викидів. Оскільки в самий механізм системи нарахування плати за використання або забруднення ресурсів фактично не закладено реалізації цього принципу.

Застосування принципу «екологічної відповідальності» також є переважно декларативним. Адже досі не розроблено підзаконних актів, які б відігравали роль механізмів впровадження екологічного законодавства та дії міжнародних угод [1].

Результати дослідження. Європейський Союз визнав руйнування біосфери, генофонду, біологічної різноманітності (БР) однією з найбільш актуальних комплексних проблем, що визначають екологічну ситуацію в ХХІ ст.

Значна увага приділяється створенню сприятливого екологічного режиму для дикої фауни і флори. Низка правових норм була спрямована на збереження життєздатності прісної і морської водної стихії і її мешканців..

Базовою для правової охорони мешканців суші з'явилася Боннська Конвенція 1982 р. про збереження міграційного різновиду диких тварин.

Збереженню природних середовищ поширення та дикої фауни і флори була присвячена Директива Ради 92/43/ЄС, яка продовжила підтримку БР з урахуванням економічних, соціальних, культурних і регіональних вимог для забезпечення стійкого розвитку в цілому. Збереження БР у ряді випадків вимагало штучних умов і активних людських дій. Стан природних середовищ

поширення на європейській території держав-членів продовжував погіршуватися. Зростала загроза для все нових видів дикої природи. Охорона низки середовищ поширення, видової природної спадщини і загрожуючі їм небезпеки мали транскордонний характер, що вимагало заходів на рівні Співтовариства. Різний ступінь загроз припускав виділення пріоритетних об'єктів з відповідним режимом охорони, щоб згідно зі встановленим Директивою Ради 79/409/ЄЕС регламентом створити Європейську екологічну мережу.

Рішенням Ради 93/626/ЄЕС ЄС приєднався до Конвенції ООН 1992 р. про біологічну різноманітність (КБР), тим паче, що на своїй території він уже вжив низку заходів щодо збереження БР і, враховуючи глобальний характер проблеми, продовжував сприяти збереженню біологічної варіативності в усьому світі. КБР стала базовим правовим актом, на підставі якого було прийнято низку розвиваючих положень. У Преамбулі наголошувалися нескороминуща значущість БР і її екологічних, генетичних, соціальних, економічних, наукових, освітніх, культурних, регіональних і естетичних компонентів, а також важливість для розвитку і підтримки життєвих систем біосфери. Збереження БР визнавалося загальною турботою людства. Але при цьому підтверджувався суверенітет держав над їх власними біологічними ресурсами і їх відповідальність за збереження БР і стійке використання ресурсів.

Таким чином, мета цієї Конвенції полягала у створенні умов для збереження БР, стійкого використання її компонентів і рівноправного розподілу вигод, що виникають унаслідок використання генетичних ресурсів, включаючи доступ до них і передачу відповідних технологій.

У Додатках до Конвенції регламентувалися ідентифікація і контроль за екосистемами і середовищами поширення, що мають високу різноманітність, велику кількість видів, що перебувають під загрозою, що є унікальними або пов'язаними з ключовими еволюційними біологічними процесами.

Таким чином, ЄС узяв на себе роль лідера, координатора і донора в міжнародних зусиллях з охорони біосфери. За його ініціативою формується глобальний комплекс національних програм з визначеними механізмами фінансування, реалізації і оновлення. Система владних і консультативних органів реалізує акти Співтовариства і розпорядження конвенцій стосовно особливостей регіонів у самому Союзі і за його межами. Діють такі програми дослідження і технологічного розвитку у галузях навколишнього середовища, як STEP і Епоха [2].

Комплексна стратегічна оцінка національного екологічного потенціалу дала можливість сформулювати стратегічні рекомендації для сталої підтримки урядового керівництва сферою охорони НПС, раціонального використання й відтворення природно-ресурсного потенціалу і забезпечення екологічної безпеки, створення еколого-економічних передумов для переходу на засади екологічного управління і сталого розвитку:

- здійснити за участю працівників відповідних міністерств, науковців і громадських організацій інвентаризацію сучасного стану біологічного різноманіття України.

- скласти еколого-функціональний баланс земельного фонду держави різного цільового призначення й використання, передбачивши вилучення з сільськогосподарського використання дуже еродованих земель і малопродуктивних площ ріллі, збільшення площі природної рослинності та лісистості території.

- передбачити резервування для подальшого заповідання земель з природною рослинністю.

- вжити заходів щодо формування національної-екологічної мережі України, передбачених відповідним Законом на 2000 – 2015 рр., більшість з яких залишилися невиконаними.

- доопрацювати чинне законодавство щодо збереження біологічного різноманіття та ліквідувати неузгодженість із законодавством в іншій сфері природних об'єктів, насамперед із Земельним кодексом [3].

Забезпечення відповідності екологічного управління вимогам ЄС також потребує удосконалення законодавства та інституційних змін. Ключовим моментом є створення дієвих інституційних, організаційно-фінансових, економічних механізмів. Саме так формуються й вимоги ЄС до держав, які готуються до вступу в ЄС – адаптація законодавства передбачає не лише адекватні закони, а й забезпечення їхньої реалізації на практиці [4].

Виходячи з вищезазначеного першочерговими завданнями України мають стати:

- доопрацювання й ухвалення Національної стратегії сталого розвитку України як базової основи її конкурентоспроможності;

- активізація виконання Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, ухвалених на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.) на 2000 – 2015 рр.;

- реорганізація Міністерства охорони навколишнього природного середовища України у Міністерство екологічної політики з посиленням його

повноважень у сфері стратегічного планування переходу до сталого розвитку;

- розроблення і затвердження Концепції національної екологічної інформаційної мережі, інтегрованої із європейською нормативно-методологічною базою та механізмами взаємодії з Європейським агентством з довкілля;

- розроблення національної програми для прийняття екологічних документів правового набуtku ЄС;

- підпорядкування національної екологічної політики забезпеченню конституційно-правових гарантій екологічних прав громадян;

- побудова спроможної національної судової влади відповідно до екологічного законодавства ЄС.

Висновки. Зважаючи на те, що Україна проголосила курс на євроінтеграцію до Європейського співтовариства, яка здійснюється шляхом гармонізації правової, нормативно-методичної та організаційної бази (у тому числі і в екологічній сфері), проаналізовано екологічну політику та інструменти екологічного регулювання в ЄС. Це дозволило визначити пріоритетні напрямки удосконалення вітчизняного екологічного регулювання природокористування. А саме, затвердження міжгалузевого та між секторального підходу до вирішення екологічних проблем, передача значної частки повноважень регіональним та місцевим органам управління, ширше застосування ринкових методів та інструментів морально-етичного впливу та переконання, підвищення ефективності еколого-економічного управління.

Список літератури: 1. Дикань В.Л. Розвиток еколого-економічного управління на підприємствах України в умовах євроінтеграції: Монографія / В.Л. Дикань, І.В. Токмакова. – Харків: УкрДАЗТ, 2008. – 150 с. 2. Лозо В.І. Становлення і розвиток правових основ екологічної стратегії Європейського Союзу., Харків, 2008 3. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2000 році / Міністерство екології та природних ресурсів України. – К.: Вид-во Раєвського, 2001. – 184с. 4. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку. Під ред.. Ф.О. Доннел, В.Я. Шевчук та ін.. – К.: ПРООН, 2007. – 184 с.

Подано до редакції 10.03.2010